

САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ БЕЗБЕДНОСТИ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА РАСТ ВОЈНЕ ПОТРОШЊЕ И БУЏЕТА ЗА РАЗВОЈ И НАБАВКУ НАОРУЖАЊА И ВОЈНЕ ОПРЕМЕ

Ненад М. Милорадовић*

Достављен: 08. 05. 2023.

Кориговано: 05. 07 и 11. 08. 2023.

Прихваћен: 29. 08. 2023.

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2303030M

Тема овог рада су савремени изазови безбедности и њихов утицај на раст војне потрошње, буџета за развој и набавку наоружања и војне опреме. Појашњено је како актуелна дешавања на геополитичкој сцени, односно убрзана динамика конфронтације главних центара моћи, која је из фазе „такмичења“ прешла у фазу „кризе“ и „прокси ратова“ и убрзано се приближава „кинетичкој фази“ тј. директном војном сукобу, диктира потребу за убрзаним опремањем најсавременијим наоружањем и војном опремом, а нарочито оном заснованом на такозваним „технолојјама преокрета“ (*“disruptive technology”*).

Приказана је генеза геополитичке слике у контексту безбедносних претњи и трендова развоја и опремања наоружањем и војном опремом, објашњене су карактеристичне претње безбедности, облици сукоба и доминантно наоружање и војна опрема, а затим је размотрен обим војне потрошње и анализирани износи буџета за развој и набавку наоружања и војне опреме у целини.

Истраживачки фокус овог рада усмерен је на тумачење стања војне потрошње кључних глобалних актера и земаља у ближњем окружењу Републике Србије.

Кључне речи: *изазови безбедности, војна потрошња, развој наоружања, производња наоружања, систем одбране, војноиндустријски комплекс*

* Министарство одбране Републике Србије, Сектор за материјалне ресурсе, Београд, Република Србија, nenad.miloradovic@mod.gov.rs, <https://orcid.org/0009-0006-4123-2627>

Увод

У актуелном светском поретку, као резултат технолошког развоја и економског напретка, долази се до изједначавања могућности у области војних технологија главних актера на глобалном нивоу, односно носилаца тзв. „мултиполарног света”. Смањивање и превазилажење технолошког јаза у овој области, који је постојао у претходном периоду, и с тим у вези редистрибуција војне моћи на знатно већи број актера, са сопственим спољнополитичким векторима, знатно мења геополитичку и безбедносну слику света у 21. веку. У складу са убрзаним развојем технологија у цивилном сектору и доступности елемената и подсистема на којима се заснива наоружање последње технолошке генерације, јавља се и могућност да мале земље сопственом индустријском производњом значајно унапреде своју одбрамбену способност и обезбеде независност у остварењу својих стратешких интереса.

Такође, због могућности да се лако дође у посед компоненти које се у импровизованим условима могу претворити у софистицирано оружје, расте и опасност од недржавних актера (терористичких организација) који већ годинама представљају озбиљан изазов за међународну безбедност (Милорадовић, 2019, стр. 9).

Теоријски приступ тумачењу појаве глобалног наоружавања и њене динамике

Као резултат глобализације и информатичке (технолошке) револуције у данашње време, изазови безбедности имају глобални карактер. Такође, они се не могу посматрати изоловано, нити су независни од мреже међузависности светских политичких, економских и војних фактора. Постоје различити теоријски приступи тумачењу појаве глобалног наоружавања и њене динамике (Gert Krell у раду „*On the theory of armaments dynamics*”, затим Ido Oren, у тексту „*A Theory of armament*” или Mark Bromley у књизи „*Understanding European Arms Export Controls*”). Један од могућих модела објашњења ове појаве, која је кључна за разумевање питања технолошког развоја као фактора који утиче на безбедносну слику света, обрађен је у делу „Трговина на подручју одбране” Džoane Sper и Nila Kupera (R. Neil Cooper, Joanna Spear, 2010). Такође, представљен је модел који обухвата анализу фактора акције-реакције, унутрашњих фактора, технолошког императива, односно њихове комбинације, затим ниво превладавања неког од ових фактора

* Прим.аут.: Gert Krell (Peace Research Institute, Frankfurt) у тексту „*On the theory of armaments dynamics*”, 1982. године (доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048360>), затим Ido Oren (University of Minnesota) у тексту „*A Theory of armament*”, зборника „*Conflict Management and Peace Science*”, 1998. године (доступно на: <https://www.jstor.org/stable/26273646>) или Mark Bromley (Stockholm University) у књизи „*Understanding European Arms Export Controls*”, 2022. године (доступно на: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1654783/FULLTEXT01.pdf>).

(Collins, 2010, стр. 137). Наиме, динамика наоружавања у моделу фактора акције-реакције подразумева да је наоружавање актера међународних односа реакција на исто понашање других актера, а што даље води ка безбедносној дилеми (Bitzinger, 2003, стр. 123). То је ситуација у којој се једна држава наоружава ради јачања својих одбрамбених способности, што последично подразумева да се и друге државе придруже трци у наоружавању. Управо овај фактор је био највише заступљен током хладноратовског периода, када се безбедност државе уско посматрала као војна безбедност (Форца Б. 2018, стр. 189). Фактор унутрашњег развоја претпоставља да је ова динамика самогенеришућа и потиче од следећих унутрашњих фактора: бирократског, односно организацијског, политичког, економског стања и интерне динамике развоја војноиндустријског комплекса (Adams В.А., 2008). Трећи последњи фактор, односно технолошки императив је у 21. веку најважнији фактор развоја НВО и, као такав, имплицира карактер изазова безбедности у модерном светском поретку.

Такође, од престанка хладног рата мења се однос према намени, задацима и начину припреме и употребе оружаних снага (Форца Б. 2014, стр. 203), а данас се дешава и радикална промена у војноиндустријским комплексима (ВИК) који се трансформишу усвајајући производне технологије Индустрије 4.0 и који такво наоружање треба да развију и произведу довољно брзо и по прихватљивој цени, у условима глобалне трансформације „прекинутих” ланца снабдевања. Све то неминовно доводи до огромног повећања војне потрошње, и то на дужи период (од 5 до 10 година).

Посебно је значајна чињеница да се технолошки развој из глобализованог цивилног сектора (ИТ, комуникационе технологије, електроника, аутомотивне технологије, материјали, итд.) преноси у војни сектор (а не обрнуто као што је био случај у претходној епохи) и тиме доноси нове могућности мањим земљама без свеобухватне војноиндустријске базе да опреме своје војске софистицираним наоружањем последње генерације.

Геополитичка слика/ситуација и претње по безбедност из визуре главних актера

Геополитичка ситуација/слика и њена повезаност и међузависност са актуелним стањем војних технологија, односно начин на који је утицала на научни и технолошки развој намењен производњи НВО и обрнуто, односно начин на који су је револуционарни продори у војним технологијама мењали у историјској перспективи, врло је интересантна тема. Њеним изучавањем може се доћи до врло битних закључака, који објашњавају динамику развоја људског друштва уопште. Коначно, а судећи по постојећој историјској грађи, људска историја бележи око 70% историја ратова и оружја, а 30% свега остало. Тема дакле веома превазилази ниво амбиција у овом раду и ми ћемо се бавити само генезом исте, односно збивања која су дефинисала, у последњих 50 година, садашње

стање војних технологија у свету и директно утицала на актуелне трендове у њиховом развоју могу се поделити на четири главна периода:

- период биполарног света – позни хладноратовски период, 1970–1991,
- период униполарног света – постхладноратовски период, 1991–2007,
- период омниполарног света – мултицентрични период, 2008–2022,
- период конфронтације полова („колективни Запад” и „колективни Исток”)
- актуелни период – 2022. до данас.

Детаљнија карактеризација наведених периода у односу претња/утицај на обим војне потрошње/кључна НВО, биће предмет посебног разматрања у будућем истраживању, као наставак овог текста.

Карактеристичне претње безбедности, облици сукоба, доминантно НВО

За сваки од наведених периода карактеристични су доминантни облици безбедносних претњи, најчешћи или највероватнији облици оружаних сукоба и у њима коришћено или доминантно развијано НВО. Позни хладноратовски период (1970–1991):

- термонуклеарна претња,
- конвенционални сукоб са здруженим дејствима механизованих копнених, ваздухопловних и морнаричких снага,
- све врсте сложених борбених система РВ и ПВО, КоВ, РМ и стратешких нуклеарних снага.

Постхладноратовски период (1991–2007):

- асиметрична претња,
- терористичке акције на сопственој територији, као и на територији у сукобу,
- герилска дејства на урбаном и неприступачном терену,
- стрелјачко, преносно противоклопно и противавионско наоружање, минобацачи и преносни ракетни лансери и импровизоване експлозивне направе ЕиД.

Мултицентрични период (2008–2022):

- асиметрична претња и сајбер претња,
- обновљена термонуклеарна претња,
- потенцијални конвенционални сукоби у пет операционих домена (копно, море, ваздух, космос и сајбер простор) са употребом нових или модернизованих конвенционалних борбених платформи повећане убојитости и борбене живавости,
- знатно унапређене командне и извиђачке способности (у свим деловима ЕМ спектра) и врло скраћено време од учачања до дејства по (чак и малоразмерним и покретним) циљевима,
- употреба „*stand off*” (далекометних) оружја свих видова оружаних снага („A2AD weapon system” – „Anti Access Aeria Denial”).

Актуелни период (од 2022. године до данас, на основу искуства из кризних подручја и актуелних сукоба у свету):

- сајбер претња и интензивна „некинетичка дејства” (*U.S. Army Training and Doctrine Command, 2018*);

– обновљена стратешка термонуклеарна и тактичка термонуклеарна претња чија примена постаје све вероватнија;

– доминација дефанзивног и НВО посредног дејства над офанзивним и НВО директног дејства. Системи ПВО лимитирају оперативно-стратегијска дејства авијације, а противоклопни системи и инжењеријско уређење терена ограничавају и могућност извођења класичних брзих офанзивних дејстава здружених оклопно-механизованих снага подржаних тактичком авијацијом. Артиљерија која, уз знатно побољшано извиђање, повећану брзину реакције и употребу (све више) паметне муниције, спречава значајнију концентрацију снага на тактичкој дубини и наноси највеће губитке обема странама. Дакле, уместо очекиване муњевите механизоване „ваздушно-копнене битке” сведоци смо „спорог и крвавог рововског рата који личи на први светски” који се води тежишно на фортификацијама на пошумљеном земљишту и у урбаним подручјима, пешадијом и артиљеријом, уз интеграцију родова на врло ниском тактичком нивоу (вод-чета);

– масовна и ефикасна употреба беспилотних летелица (војних и комерцијалних) за извиђачке и борбене задатке и врло честа употреба „килер дронава”, углавном јефтиних, који својом масовношћу (а не индивидуалним супер-перформансама) савладавају противничку (иначе врло ефикасну) ПВО, доносећи резултате на оперативном нивоу и обликујући борбена дејства;

– значајна је употреба далекометних ракетних система свих родова војске РФ (крстарених и балистичких ракета), али стратегијски ефекат изостаје, јер су ти системи релативно малобројни и скупи и пројектовани за ношење нуклеарних бојевих глава. Сада, са уграђеним конвенционалним бојевим главама релативно мале масе (200–450 кг) и примењеним системом вођења (углавном без терминалних сикера), немају довољну убојитост против капиталних инфраструктурних објеката (нпр. мостова на реци Дњепар). Такође, руски стратешки осматрачки и командно-информациони системи (кључни за употребу оваквог НВО) очигледно нису обезбедили одговарајућу брзину реаговања, па су концентрације украјинског људства, технике и логистике (доминантно транспортоване железницом) углавном пролазиле и бивале растресито распоређене пре него што би ови системи могли да нападну;

– масовност конвенционалних копнених снага (посебно пешадије) поново добија на значају, па ће вероватно доћи до ревизије већ 30 година присутних тенденција да се смањи њихов број (посебно у Европи). Основна претпоставка је била да ће мале професионалне снаге, са супериорном обуком, доктрином, официрским кадром и технологијом, победити масовног а у осталим категоријама инфериорног противника, при чему се ова „супериорност Запада” подразумевала. На поменутом ратишту оба противника имају ангажоване копнене снаге које су бројчано веће од америчке копнене војске, и појединачно блиске или веће од свих осталих копнених војски западне Европе заједно. Поред тога, примењују НВО последње генерације, као и обуку и доктрину, како источну тако и западну;

– расте значај и обим инвестиција у стратешке извиђачке, а посебно космичке извиђачко-комуникационе системе (и државне и комерцијалне, нпр. „Starlink” сателитске мреже), средства за електронско извиђање и ометање, и стратешке па све

до тактичких командно-информационих система који сви заједно (уз поменуте тактичке извиђачке дроне) чине бојиште незапамћено „транспарентним“, а оперативна и стратешка изненађења тешко изводљивим и мало вероватним;

– расте значај и обим инвестиција у „технологију хиперсоничних ракета“ сва три вида војске, као „технологију преокрета“, али и система за одбрану од њих. Термин „дисруптивна технологија“ први пут је употребио професор Харвардске пословне школе Clayton Christensen још 1995. године, а касније је теоријски оборио у својој књизи „Иноваторна дилема“ 1997. године. Нову технологију категорисао је као технологију постепене еволуције тренутне уз технологију која покушава да се одржи, која при том револуционисхе индустрију уз ризике непроверености и у почетку ограниченог капацитета. Ради се о технологијама чија примена вишеструко повећава способности система (групе система, организације) у односу на системе базиране на технологији претходне генерације.

Обим војне потрошње и износи буџета за развој и набавку НВО

Глобалном расподелом издатака за одбрану током постхладноратовског периода доминирале су земље НАТО-а са учешћем од преко две трећине у светској војној потрошњи (2000–2007. године): САД између 51 и 53%; земље ЕУ између 18 и 20%; остатак света између 29 и 30%. Мере штедње након економске кризе 2008. године у земљама Запада довеле су до великог пада војних буџета, поготово у периоду од 2010. до 2015. године (пад војне потрошње у НАТО-у за 18,3%, односно пад у укупној глобалној расподели са 65,6% на 55,1%).

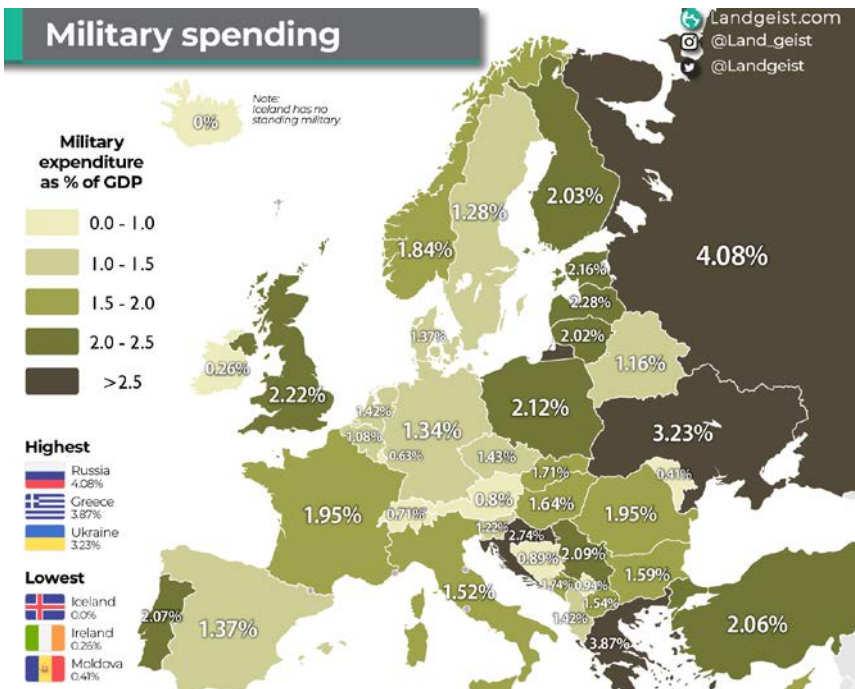
Супротно томе, земље азијско-пацифичког региона и Русија, а делимично (због флукуација цене нафте) и земље Средњег истока и северне Африке (МЕНА), значајно су повећале обим војне потрошње и промениле баланс у своју корист у том периоду. Ипак, реална светска војна потрошња је од 2011. до 2013. године опала за 5,6% (R. Bitzinger, 2015).

Као последица повољних економских кретања, а нарочито догађаја из 2014. и 2015. године (украјинска криза, Крим, Сирија, Јужно кинеско море) и „обновљене светске утакмице великих сила“ дошло је до великог повећања издатака за одбрану земаља НАТО-а као већинског глобалног потрошача, тако да је само у 2018. забележен скок у светској потрошњи од 4,6%. Од 2007. године глобална потрошња за одбрану се повећала са 1,25 трилиона на 1,42 у 2010. години, односно до 1,78 трилиона УСД у 2018. години, односно повећала се за 42,2% (Милорадовић, 2019, стр. 14). Војни буџет САД је у 2018. доживео драматичан скок од 7% (702 Млрд УСД) уз додатни раст од 1,1% у 2019. години. Војни буџет САД се надаље умерено повећавао без великих скокова због великог буџетског дефицита све до данас. У складу са усвојеном стратегијом НАТО-а (и великим притиском САД на савезнике у том смислу) да буџети за одбрану у земљама ЕУ брзо достигну ниво од 2% ГДП-а, војна потрошња у ЕУ у 2017. и 2018, а затим у 2020. и 2021. години, доживела је

велики скок од 4% на 248 Млрд УСД (SIPRI, 2023). У 2023. години готово све земље су најавиле најмање 2% укупног државног буџета за потребе одбране (земље НАТО-а и ЕУ). Многе земље, посебно оне које се граниче са Украјином, за потребе одбране издвојиће највећа новчана средства у својој историји, делом због попуне јединица након донација наоружања украјинској страни, а делом због сада већ врло присутне ратне претње на својим границама, јер преливање ратних дејстава на простор бившег постсовјетског простора данас изгледа врло могуће.

У наредних пет година предвиђа се даљи убрзани раст војне потрошње са великом вероватноћом да ће се у Европи превазићи (НАТО) задати ниво од 2% (слика 1), као и да ће доћи до даље промене расподеле међу глобалним регионима, у корист Евроазије и Азије (SIPRI, 2023).

Земље Европе, након неколико деценија минималног издвајања за потребе одбране, мораће да „плате“ високу цену заштите сопствене безбедности планирањем „хитних“ војних буџета који ће служити искључиво одржавању постојећих способности (у 2023. години Немачка планира да потроши око 100 Млрд евра за потребе одбране, „DW Global Media Forum“, 2023), док ће за изградњу респектабилних војних снага које могу да одговоре на „претњу са Истока“ морати да потраже додатна новчана средства.

Слика 1 – Војна потрошња у Европи у 2022. години (SIPRI, 2023.)

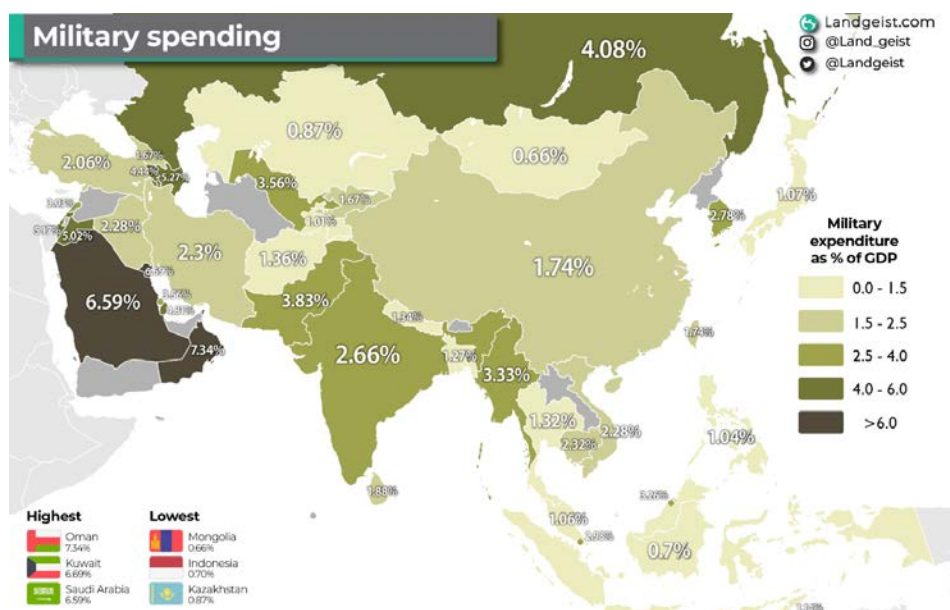
Америчка војна администрација је за 2023. годину усвојила војну потрошњу у износу од 773 Млрд УСД (предложила 886 Млрд УСД у наредној години), првенствено за модернизацију нуклеарних снага, затим истраживање и развој (хиперсоничне ракете, свемирски програм и програми вештачке интелигенције), куповину и замену остарелих морнаричких бродова и модернизацију ваздухопловства (слика 2). Захтев за фискалну годину, која почиње 1. октобра, представља номинални раст од 4,2% или реални раст од 1,5% након узимања у обзир инфлације у поређењу са коначним издвајањем од 742 Млрд УСД за 2022. годину (30 Млрд УСД више него у претходној години, U.S. Department of Defense, Defense Budget Overview, 2022).

	FY22 Request	FY22 Enacted	FY23 Request	% Change
Army	\$173.0	\$175.0	\$178.0	1.7%
Navy	\$163.9	\$172.3	\$180.5	4.8%
Marine Corps	\$47.9	\$49.5	\$50.3	1.6%
Air Force	\$156.3	\$163.9	\$169.5	3.4%
Space Force	\$17.4	\$18.1	\$24.5	35.4%

(FY22 Enacted vs. FY23 Requested)

Слика 2 – Војни буџет САД у 2022/2023. години
(U.S. Department of Defense, Defense Budget Overview, 2022.).

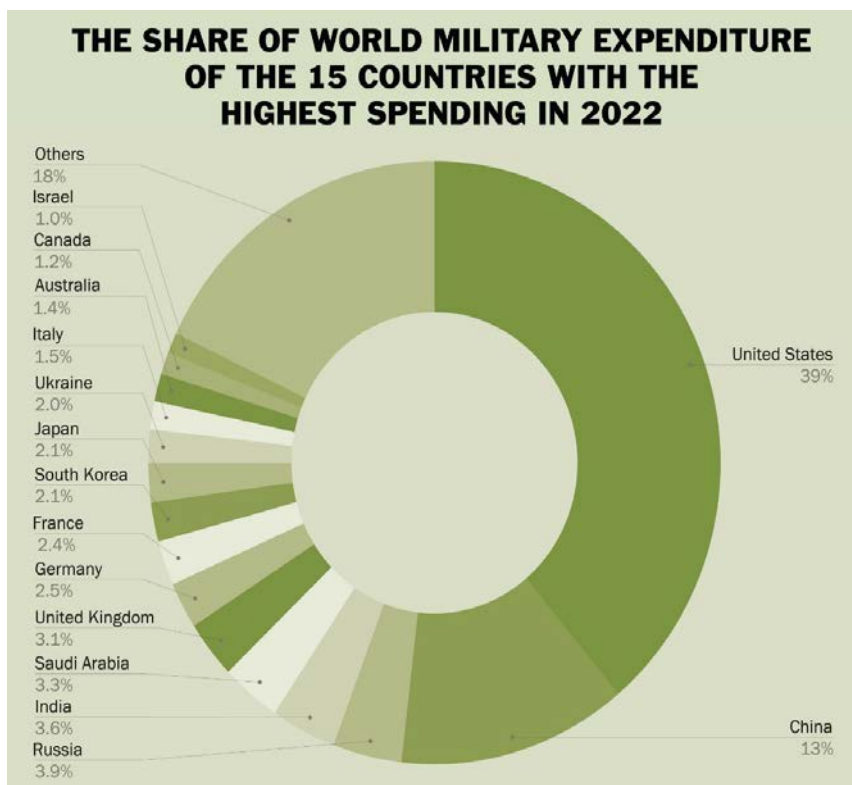
У земљама централне Европе пораст је још интензивнији (укупно око 9,1%), са тенденцијом да се тако настави. Предвиђа се да у 2025. години војна потрошња у ЕУ достигне 275 Млрд УСД. Азија и Пацифик имају иза себе деценију и по константног годишњег раста војне потрошње (у појединим земљама и до чак 5% БДП-а). Због фискалних мера консолидације и успоравања економског раста тај тренд се успорава (3,9% раста у 2020. години), а долази и до смањења у односу на ГДП (2,2% у просеку). Ниво потрошње је достигао 500 Млрд УСД током 2021. године (само Кина више од 200 Млрд УСД), да би у 2022. години био 680 Млрд УСД (слика 3).

Слика 3 – Војна потрошња у Азији у 2022. години (SIPRI, 2023.)

У Русији је после периода интензивног раста војне потрошње, у периоду од 2011. до 2015. године, дошло до њеног знатног пада у периоду 2016–2020. године, због санкција Запада и депресираних цена енергената у претходних неколико година. И поред малог раста 1,1% током 2020. године, војни буџет је и даље око 15% нижи него 2015. и износио је 51,6 Млрд УСД (SIPRI, 2023.). Током 2021. године дошло је до даљег пада на око 48 Млрд УСД (толико на одбрану троши нпр. Немачка), иако се тада одлучило да ће бити покренута „Специјална војна операција“ у Украјини већ наредне године. Иако је јасно да се тај тренд неће наставити, те да ће издвајања вртоглавно расти, тачни подаци трошкова рата у Украјини и њихова импликација на укупни руски војни буџет вероватно ће се ускоро сазнати. Од маја 2022. године, руска влада није објавила много података о буџету за одбрану. Ипак, потрошња на одбрану од јануара до априла износила је скоро 1,6 билиона рубаља (26,4 Млрд УСД), са око 500 милијарди рубаља (8,3 Млрд УСД) месечно за март и април. Узимајући у обзир ову динамику у поређењу са потрошњом Русије за одбрану претходних година – отприлике 300 милијарди рубаља (5 Млрд УСД) месечно и чињеницу да је првобитни буџет за одбрану током 2022. године био 3,85 билиона рубаља (63,6 Млрд УСД), што је прави износ за руску потрошњу за одбрану у 2022. години, он је, по процени, достигао чак 5,5 билиона рубаља (90,9 Млрд УСД) до краја 2022. године (SIPRI, 2023). То уједно представља „ратни буџет“ Русије у односу на започете војне операције у Украјини, али и у другим земљама (Нагорно-Карабах, Сирија и др.).

У укупном светском поретку „потрошача” и даље се издвајају Сједињене Америчке Државе (39% светске потрошње), затим Кина (13%), Русија (3,9%), Индија (3,6%), Саудијска Арабија (3,3%) и друге земље (слика 5), а посебно је интересантна војна потрошња Украјине, која је заузела високо 11 место са 2% укупне светске потрошње на наоружање (SIPRI, 2023).

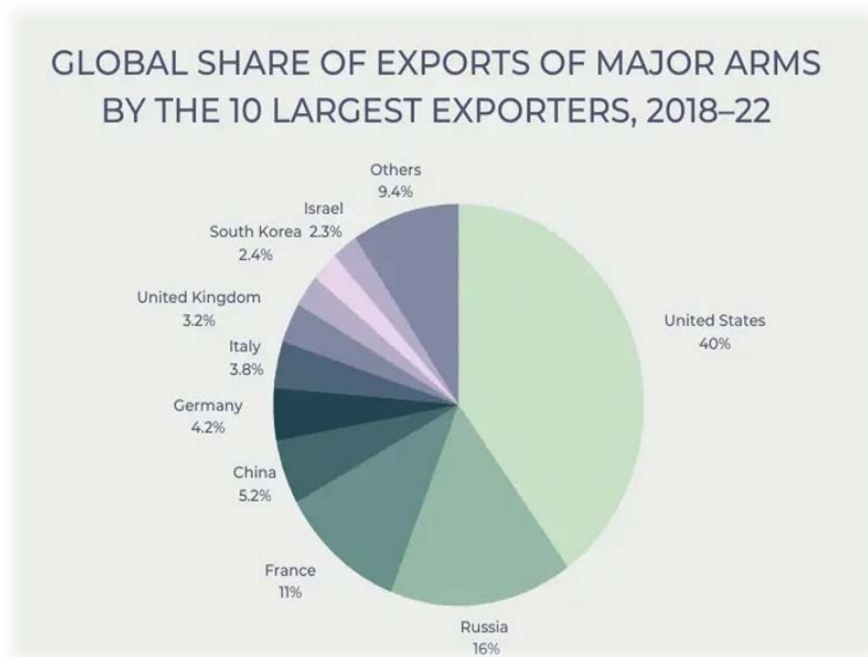
Слика 4 – Расподела укупне војне потрошње 15 највећих потрошача у 2022. години (SIPRI, 2023)

Повећање војне потрошње, по правилу, доводи до повећане тражње за капиталним НВО последње технолошке генерације чији су највећи произвођачи истовремено и највећи извозници. На слици 5 приказана је расподела светског извоза капиталног НВО. Десет највећих извозника су:

- САД – 40% (39% у 2022. години),
- Русија – 16% (19% у 2022. години),
- Француска – 11% (исто као 2022. године),
- Народна Републике Кина – 5,2% (4,6% у 2022. години),

- СР Немачка – 4,2% (4,5% у 2022. години),
- Италија – 3,8% (3,1% у 2022. години),
- Уједињено Краљевство – 3,2% (2,9% у 2022. години),
- Јужна кореја – 2,4% (2,8% у 2022. години),
- Израел – 2,3% (2,4% у 2022. години) и
- Остали 9,4% (SIPRI, 2023).

Сједињене Америчке Државе остају највећи светски извозник оружја (у периоду од 2018. до 2022. године), чинећи 40% глобалне продаје оружја, а првих 10 увозника америчког оружја у периоду 2018. до 2022. године били су: Саудијска Арабија (19%), Јапан (8,6%), Аустралија (8,4%), Катар (6,7%), Јужна Кореја (6,5%) Кувајт (4,8%), Велика Британија (4,6%), УАЕ (4,4%), Холандија (4,4%) и Норвешка (4,2%). Русија је други по величини извозник оружја, са 16% глобалне продаје у истом периоду, али је руски извоз оружја смањен за 31% у односу на период од 2013. до 2017. године. Државне компаније окупљене у концерне „Рособоронекспорт“, „Алмаз-Антеј“ и „Уједињена бродоградитељска корпорација“ доминирају одбрамбеном индустријом. Три највећа увозника руског оружја су Индија (31%), Кина (23%) и Египат (9,3%) (SIPRI, 2023.).

Слика 5 – Највећи светски извозници наоружања у периоду од 2018. до 2022. године (SIPRI, 2023)

Највећи светски извозник наоружања већ дужи низ година јесу САД. Њихов извоз је на нивоу половине укупног светског извоза, а тенденција раста посебно ће се наставити и увећати у наредним годинама, посебно подстакнута ратом у Украјини, сопственим донацијама наоружања и донацијама наоружања савезника које је потребно заменити новим. С тим у вези, САД неће дозволити да изгубе супремацију у истраживању и развоју наоружања, јер будућност доноси, као никада до сада, технолошку вододелницу између успешних и оних који то нису, својеврсни јаз, који више неће моћи бити надокнађен крвљу војника супротне стране, моралом или истрајношћу.

Обим војне потрошње земаља у окружењу

Само за последње три године номинални износи војних буџета земаља у региону значајно су порасли, као и процентуални удео новчаних средстава за набавку НВО у буџету (опремање), што је створило претпоставке за отпочињање значајних набавки капиталних система наоружања и војне опреме.

Осим тога, предвиђено је даље подизање способности војски региона и ближег окружења, кроз донације САД у НВО у износу од 1,2 Млрд УСД за 18 земаља (највећи број се налази у нашем региону). Стога је неопходно да Република Србија, као војно неутрална земља која не подлеже системима колективне безбедности војних савеза, мора повећати издвајања за одбрану, а нарочито финансијска средства за опремање. Даљим унапређењем способности Војске Србије у сегменту НВО појачао би се фактор одвраћања од евентуалног угрожавања територијалног интегритета Републике Србије. У проценама претње по њену безбедност важан елемент представља анализа пораста способности ОС земаља у региону. при чему су кључна два параметра: износ војног буџета и део који је намењен опремању кључних набавки НВО. Сразмерно величини и економском потенцијалу, укупне инвестиције у НВО земаља у окружењу су вишеструко веће него инвестиције Републике Србије. Због објашњеног наглог скока улагања у окружењу у 2022. години, тај дисбаланс је порастао скоро два пута (на штету Србије) него у 2021. години, што се види из табеле 1. Указујемо да ће одобравање повећаног војног буџета за 2023. годину на нивоу од 2,02% БДП-а, са изразито инвестиционим карактером (око 45%), омогућити да се постојећи тренд ублажи и да дисбаланс у текућој години буде мање неповољан, али и даље неповољнији него 2021. године. У табели 1 и 2 наводе се подаци о војној потрошњи земаља у окружењу.

Табела 1 – Преглед војне потрошње земаља у окружењу у 2022. години

Земља	2022. година			
	Војни Буџет (мил еур)	Војни Буџет БДП (%)	Опремање (%) војног буџета	Опремање (мил. еур)
Румунија	5.231,31	1,99	25,96	1.358,05
Мађарска	2.649,15	1,55	48,02	1.272,12
Бугарска	1.244,10	1,67	22,63	281,54
Хрватска	1.025,47	2,03	30,50	312,77
Албанија	254,91	1,62	19,96	50,88
С. Македонија	214,89	1,78	31,00	66,62
Црна Гора	51,70	1,00	10,00	5,17
БиХ	147,00	0,78	3,00	4,41
Збир окружење	10.818,53			3.351,56

Табела 2 – Преглед војне потрошње земаља у окружењу у 2023. години

Земља	2023. година			
	Буџет (мил еур)	Буџет БДП (%)	Опремање (%) буџета	Опремање (мил. еур)
Румунија	7.524,00	2,50	30,00	2.257,20
Мађарска	4.455,00	2,40	85,00	3.786,75
Бугарска	1.305,81	1,48	20,00	261,16
Хрватска	1.044,08	2,00	31,00	323,67
Албанија	356,40	1,65	25,00	89,10
С. Македонија	262,35	1,90	30,00	78,71
Црна Гора	52,00	1,00	10,00	5,20
БиХ	147,00	0,73	3,00	4,41
Збир окружење	15.146,64			6.806,19

Детаљније објашњење обима војне потрошње (износ војног буџета, номинални износ у односу на ГДП и сл.) и кључних набавки земаља у окружењу Републике Србије биће предмет посебног разматрања.

Дискусија

Актуелна геополитичка слика са свим актуелним регионалним жариштима и сукобима, а однедавно и отвореном утакмицом међу велесилама, уз повећање тензије и вероватноће избијања глобалног сукоба, најнепредвидљивија је и најнестабилнија у последњих 30 година. Вртоглави скок војне потрошње је очигледан. Као на глобалном, посебно забрињава пораст војне потрошње држава региона. Повећани износ и расподела војне потрошње у свету наговештава нову трку у наоружању глобалних размера. Технолошки развој у области НВО доводи до огромне разлике у способности ОС земаља који га прате и оних које заостају, па је императив да се у том смислу одржи корак са глобалним трендовима. То се посебно односи на мале и војно неутралне земље које на безбедносне изазове морају имати самостални одговор. Република Србија примењује сопствену стратегију у овој области са циљем да оптималном комбинацијом набавки НВО последње технолошке генерације на светском тржишту и самосталним развојем и производњом НВО постигне потребан технолошки ниво опремљености ОС, односно потребан ниво њихових оперативних способности за остваривање стратешких циљева одбране земље.

Због глобализације технолошке базе и доступности критичних компоненти и подсистема високих технологија на светском тржишту, могуће је да и одбрамбена индустрија малих земаља освоји производњу сложених система НВО најновије генерације или да модернизује постојеће. Организацијом производње по принципу систем интегратора и сарадњом са страним партнерима на интеграцији, постиже се и повећање технолошког нивоа националне индустријске базе, као и њене конкурентности и економске ефикасности и жилавости, а повећава се и њен извозни потенцијал. Република Србија улаже велике напоре на реструктурирању и осавремењавању своје одбрамбено-технолошке индустријске базе, па се данас може рећи да на том пољу бележи и константне успехе.

Приходи остварени извозом НВО на светском тржишту претачу се у потенцијал за даљи развој, улагање у нову опрему и нови циклус осавремењавања војних технологија. Активно учешће и добра позиција на глобалном тржишту НВО утиче на повећање спољнополитичког капацитета земље, док уједно јача оружане снаге земље извозника НВО. Улагањем у сопствене војне технологије и постизањем што тешње сарадње ОС и одбрамбене индустрије земље на развоју и производњи НВО постижу се значајни бенефити у остваривању мисије оба система и значајно се доприноси повећању безбедности земље, као и повећању укупног технолошког напретка њене индустрије.

Закључак

Република Србија, као војно неутрална земља, своје стратешке одбрамбене циљеве остварује самостално. С тим у вези, својој војсци мора да обезбеди потребан ниво способности, и то у датим врло сложеним околностима. У реализа-

цији тог нимало једноставног задатка, Србија се традиционално тежишно ослања на сопствене потенцијале у развоју и производњи наоружања и војне опреме, односно на своју одбрамбену индустрију. Разлози су бројни, а најважнији су:

- трошкови набавке наоружања, а нарочито целог животног циклуса из домаће производње су мањи (често и вишеструко) у односу на трошкове набавке на светском тржишту;

- за домаће производе логистичку подршку је знатно лакше организовати, а нарочито у кризним, предратним и ратним временима која су обично праћена изолацијом земље;

- сопствени развој омогућава детаљно прилагођавање технике захтевима и потребама властите војске;

- утрошена (а свакако огромна) финансијска средства имају развојни и инвестициони карактер, јер тежишно остају у земљи и доприносе даљем развоју домаће економије;

- сопствени развој и освајање производње софистицираних производа, као што је савремено наоружање, доводи до значајног скока способности и шире научнотехнолошке и производне базе, што се директно одражава на укупни привредни напредак земље;

- тако оспособљена одбрамбена индустрија по правилу постаје значајни извозник и генератор великог девизног прилива, а и профита који се може употребити за финансирање новог развоја и технолошког циклуса.

Стратешко окружење и услови у којима Министарство одбране и Војска Србије треба да остваре своју главну мисију и одбране државу и њене грађане од угрожавања споља све су сложенији. Република Србија и Министарство одбране су у последњих неколико година уложили огромне организационе и финансијске напоре и значајно повећали способност наше војске и система одбране, поготово када је реч о наоружању и војној опреми. То је делом постигнуто набавком критичних борбених система (пре свега за РВ и ПВО) у иностранству, а делом развојем и освајањем производње широког спектра нових и модернизованих система наоружања (углавном за КоВ) у сопственим истраживачко-развојним капацитетима, како оним у оквиру МО и ВС, тако и оним у одбрамбеној индустрији Србије, упоредо јачајући и њене технолошке способности.

Министарство одбране има план, а Влада Републике Србије и највиши ниво руковођења обезбедиће финансијска средства да се у наредном средњорочном периоду достигне потребан ниво способности Војске и то, пре свега, завршетком пројекта њеног опремања производима одбрамбене индустрије Србије. Такође, очекује се да ће, кроз реализацију тог пројекта, одбрамбена индустрија, а и шира национална научно-технолошка база (ОТИБС), доживети трансформацију која ће је оспособити за следећи (револуционарни) циклус развоја технологија и наоружања, те да ће се максимално приближити положају на светском тржишту какав је имала Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Литература

- [1] Adams B.A. J. (2008), „A case study of the role of multinational corporations in sino-U.S. relations and international affairs”. A Thesis submitted to the Faculty of The School of Continuing Studies and of The graduate School of Arts and Sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Liberal Studies. Georgetown University Washington, DC October 23rd, 2008. (link: <https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/553274/adamsjohn.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- [2] Bitzinger, R., (2003), „Towards a Brave New Arms Industry?”, Adelphi Paper 356, London: International Institute for Strategic Studies.
- [3] Bitzinger, R., (2015), „Emerging Critical Technologies and their Impact on Asian-Pacific Security”, Palgrave.
- [4] Collins Alan, (2010), „Suvremene sigurnosne studije”, Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb, br. 1, 2010, str. 137-152.
- [5] Форца, Б. (2014.), „Оперативне способности војске као критеријум за прорачун цене коштања операције”, Војно дело, зима/2014. године, DOI: 10.5937/vojdelo1404203F
- [6] Форца, Б. (2018), „Стратегија реформе стратегија”, Војно дело, 3/2018. године, DOI: 10.5937/vojdela1803176F
- [7] Милорадовић, Н. (2019), „Технолошки развој у области наоружања и војне опреме и изазови безбедности”. Фестивал квалитета 2019, ISBN 978-86-6335-059-5, 9-24
- [8] Kinetic and Non-kinetic tactics of competing powers over the coming decade, (2019, september), George Popp, NSI, Think Tank report, produced of Strategic Multilayer Assessment (SMA) office (Joint staff, J39).
- [9] Kristensen, K. (2020), „Дилема иноватора”. Издавач: iLearn d.o.o., Београд. 2020. ISBN: 978-86-6303-057-2
- [10] U.S. Army Training and Doctrine Command, (2018, December 6), „The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028”, TRADOC Pamphlet 525-3-1.
- [11] U.S. Department of Defense, „Defense Budget Overview”, UNITED STATES DEPARTMENT OF DEFENSE FISCAL YEAR 2023 BUDGET, 2022.
- [12] SIPRI, (2023), Military Expenditure Database, SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute: <https://www.sipri.org/databases/milex>
- [13] Statement by Secretary of Defense Lloyd J. Austin III on the President's Fiscal Year 2023 Budget, The Department of Defense Releases the President's Fiscal Year 2023 Defense Budget, March 28, 2022, link: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2980014/the-department-of-defense-releases-the-presidents-fiscal-year-2023-defense-budg/>
- [14] SIPRI Publications, (2023.), „Trends in World Military Expenditure, 2022”, Dr Nan Tian, Dr Diego Lopes da Silva, Xiao Liang, Lorenzo Scarazzato, Dr Lucie Béraud-Sudreau and Ana Assis, <https://doi.org/10.55163/PNVP2622>, Publisher: SIPRI, Stockholm, April, 2023., link: <https://www.sipri.org/publications/2023/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2022>

[15] R. Neil Cooper, Joanna Spear, „The Defence Trade” in Alan Collins (ed), Contemporary Security Studies, (2nd edition) Oxford: OUP, 2010.

[16] „DW Global Media Forum”, 2023, Линк: <https://www.dw.com/en/what-happened-to-the-german-militarys-100-billion-fund/a-64846571>

[17] Gert Krell, (1982), „On the theory of armaments dynamics”, Peace Research Institute, Frankfurt, доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048360>

[18] Ido Oren, (1998), „A Theory of armament”, University of Minnesota, зборник „Conflict Management and Peace Science”, доступно на: <https://www.jstor.org/stable/26273646>

[19] Mark Bromley, (2022), „Understanding European Arms Export Controls”, Stockholm University, доступно на: <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:1654783/FULLTEXT01.pdf>

Резиме

Савремени сукоб великих сила одвијаће се по правилима „кинетичке” и „некинетичке” тактике у наредној деценији. „Некинетичке” тактике изводиће се информационим операцијама, операцијама политичког и економског утицаја, „прокси” конфликтима и сајбер операцијама.

„Кинетичка” фаза модерног сукоба огледаће се у мултидоменским операцијама масовних „комбинованих” оружаних снага, интегрисаних дигитално и просторно дисперзованих, ослањајући се на прецизну далекометну ватру (из 4 домена), подржаних глобално интегрисаним извиђањем и „ултрабрзим” командно-информационим системима (са индиректном ватром која доминира над системима директног гађања). Мешовите флоте модернизованих наслеђених средстава ратне технике и система нове генерације биће коришћене у тиму, масовно употребљеним беспилотним/роботизованим платформама са вештачком интелигенцијом (у системима са посадом и без посаде у свим деловима оружаних снага).

С тим у вези, убрзано опремање најсавременијим наоружањем и војном опремом, а нарочито оном базираном на такозваним „технологијама преокрета” и тренутна технолошка револуција у области наоружања и војне опреме, намеће потребу радикалне промене и система одбране, како борбеног дела, тј. основних борбених јединица (организације, доктрине, обуке, тактике...) које треба да оптимално употребе ово ново наоружање и војну опрему, тако и административно-биروقратског дела система националне одбране који се бави процедурама набавки и развоја и који треба да прати никад бржи темпо иновација у сектору комерцијалне индустрије.

Велики регионални рат који се води на тлу Европе знатно је убрзао описану динамику и довео раст војне потрошње до историјског максимума који превазилази буџетске напоре сукобљених блокова и током хладног рата.

Чак и пре избијања украјинског сукоба, који је додатно закомпликовао наше стратегијско окружење, њега су карактерисали наслеђени проблеми из недавне

ратне прошлости, а и бројни модерни изазови које доноси мултиполарни свет са обновљеном геостратегијском утакмицом глобалних центара моћи, који су усвојили далекосежне одлуке да се значајно, и на дужи период, повећа војна потрошња а нарочито буџети за инвестиције, што је довело до интензивног наоружавања у нашем региону уз велике напоре наших суседа на обнови/јачању сопствених војних индустрија.

Република Србија, као војно неутрална земља, своје стратешке одбрамбене циљеве остварује самостално. Стога својој војсци мора да обезбеди потребан ниво способности, односно да успостави одговарајући баланс у односу на оружане снаге у региону, и тако јој омогући да ефикасно оствари своју прву мисију, и то у датим, врло сложеним околностима, а пре свега кроз одвраћање потенцијалног агресора. За реализацију тог циља неопходна је алокација одговарајућег буџета одбране Републике Србије и његова ефикасна употреба.

Кључне речи: *изазови безбедности, војна потрошња, развој наоружања, производња наоружања, систем одбране, војноиндустријски комплекс*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

